

БАЛЬЖИК І. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»

доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

кандидат юридичних наук, доцент

ЦЕРКОВНЕ ПРАВО: ВІД СПАДЩИНИ ДО ТРАДИЦІЇ

Право виступає не тільки як нормативна регулятивна система приписів, але й як система знань, які мають бути засвоєні кожним новим поколінням у процесі правової та загальної соціалізації. Не є винятком і церковне право, опанування якого є доцільним для юристів.

Сучасною концепцією вищої юридичної освіти в Україні передбачено всебічну підготовленість випускника юридичного ВНЗ до коректного вирішення як актуальних теоретичних питань, так і пов'язаних з ними практичних завдань. В умовах реформування вітчизняної правової системи студент, безумовно, повинен не тільки глибоко оволодіти базовими знаннями у галузі законодавства, але й бути готовим до постійного переглядання старих юридичних норм та засвоєння нових правових принципів і нормативних актів. У цілому ж фахівця-юриста має відрізняти широка правова культура в її ефективному застосуванні до конкретних ситуацій.

Навчальна дисципліна «Церковне право» спрямована на формування духовності, професійної правової культури майбутніх фахівців юридичного профілю в умовах, коли актуальним для українського суспільства є завдання узгодження релігійного (церковного) права і права, встановленого громадянським суспільством і державою.

Цей курс, по-перше, відроджує традицію дослідження і викладання церковного права в Одеській школі права, по-друге, започатковує в Національному університеті «Одеська юридична академія» традицію дослідження та вивчення конфесіонально-правового регулювання.

Початки формування системи викладання церковного права сягають Візантії. Саме там церковне право було вперше систематизоване Іоанном Схоластиком в VI ст. (Номоканон)¹. Надалі воно систематизувалося не тільки представниками церкви, але й державними діячами (збірники Фотія (IX ст.), Михайла Пселла (1070 р.), Арсенія Афонського (XIII ст.), Матвія Властаря (близько 1335 р.), Костянтина Арменопуло (1345 р.). Вивчення церковного права з V ст. входило до системи юридичної освіти (беритська, константинопольська, александрійська, кесарійська, афінська, іллірійська правові школи).

Падіння Константинополя в 1453 р. загальмувало розвиток церковно-правової науки на Сході Європи. Відродження досліджень і вивчення церковного права в зарубіжних православних країнах припадає на межу XVIII – XIX ст.ст. З'явився новий канонічний збірник із тлумаченнями – «Підаліон» («Керманич»), складений афонськими ченцями: святим Никодимом Святогорцем і ієромонахом Агапієм. Деякі вчені вважають «Підаліон» найдосконалішим і авторитетнішим зведенням православного церковного права. У 1852-1859 рр. у світ вийшла шеститомна «Синтагма Божественних і святих Канонів» за редакцією голови Верховного суду Греції Г. Раллі і професора Афінського університету М. Потлі. Видання «Афінської Синтагми» дістало схвалення Синоду Константинопольської Патріархії і синодів деяких інших автокефальних церков. «Афінська Синтагма» залишається дотепер найповнішим зібранням канонів та інших церковних законоположень грецькою мовою².

Особливий шлях пройшло церковне право на українських землях. Протягом XVI-XVIII ст. у вищих навчальних закладах України (Острозька академія, Києво-Могилянська академія) курс церковного права не вивчався як самостійна дисципліна³. Богослов'я та його правові аспекти, звичайно, перебували на першому місці серед читаних дисциплін, проте відсутність

¹ Павлов А.С. Первоначальный славяно-русский Номоканон. – Казань: Университет, 1869.

² Цыпин В.А. Курс церковного права: Учебное пособие. – Клин: «Христианская жизнь», 2004.- С 18.

³ Мицько І. Острозька слов'яно-греко-латинська академія // Острозька давнина: Досл. і матеріали. - Львів, 1995. - С. 13-22.

розподілу на факультети і певна неопрацьованість курсу церковного права призвели до того, що воно сприймалося і викладалося лише в контексті богослов'я. Мала значення і певна незатребуваність такого роду фахівців, оскільки в Речі Посполитої православна церква на той момент не мала жодних політичних прав, не була представлена в органах влади, а з моменту укладення Берестейської церковної унії 1596 р. і аж до 1632 р. (до «Статей для заспокоєння народу руського» Владислава IV) взагалі перебувала поза законом. Так у Києво-Могилянському колегіумі ухвалою сейму від 1636 р. заборонялося вивчення навіть богослов'я для того, щоб не було формальних підстав для визнання цього навчального закладу вищим⁴.

Розвиток науки церковного права був пов'язаний з розповсюдженням ідей історичної школи права⁵, що робило неминучим звернення до церковного права як історично усталеної частини правової системи країни.

З 1835 р. викладання церковного права було запроваджене в університетах, проте воно викладалося тільки для студентів-юристів православного віросповідання. Так, перше систематичне викладення цього курсу, але без історичного нариса, було здійснено професором Київського університету протоієреєм І.М. Скворцовим у праці «Записки про церковне законодавство» (1848 р.). Міцну основу вивченню церковного права поклав широко задуманий «Досвід курсу церковного законодавства» (1851-1852) єпископа Іоанна (Соколова), який поставив собі завданням оглянути джерела церковного права як в історичному відношенні (тобто по їх походженню), так і в канонічному (тобто по їх змісту і важливості).

Університетський статут 1863 р. відкрив нові можливості для розвитку церковного права як науки і навчальної дисципліни. На юридичних факультетах відкривались спеціальні кафедри, а викладання переводилось з богословської в юридичну площину, що визначило появу фундаментальних досліджень по основоположних розділах церковного права. Нагальною

⁴ Ісаєвич Я.Д. Києво-Могилянський колегіум// Історія української культури. – Т.2. (<http://litopys.org.ua/istkult2/ikult238.htm>)

⁵ Акчурина Н.В. Историческое направление в русском правоведении XIX века: Автореф. дисс... д-ра юрид. наук. – Саратов, 2000.- С. 19.

необхідністю у цей момент стає підготовка наукових кадрів у даній галузі, здатних досліджувати церковно-юридичні явища не тільки з богословської або історичної, але головним чином з юридичної точки зору.

Становлення церковного права відображено в історії виникнення кафедри церковного права в Новоросійському університеті. На підставі матеріалів Одеського обласного державного архіву можна констатувати, що з моменту відкриття Новоросійського університету (1 травня 1865 р.), перетвореного з Рішельєвського ліцею, найчисленнішим був юридичний факультет, який був створений на базі існуючого в ліцеї відділення правознавства, де неодноразово порушувалися питання про кафедру церковного законодавства.

«Курс церковного права» О.С. Павлова в даний час перевиданий і призначений не тільки для істориків і правознавців, але і цілком може бути використаний як навчальний посібник для вивчення спецкурсу «Церковне право».

У сучасній Україні усвідомлюється необхідність повернення до церковного права і теології. Зокрема, Міністерство освіти і науки України, Державний комітет України у справах релігій та Всеукраїнська рада Церков і релігійних організацій у 2002 р. підписали спільний Меморандум, в якому зазначили що:

- історичний і культурний розвиток українського народу протягом останнього тисячоліття пов'язаний з ідеями християнства;
- становлення вищої освіти в Україні бере свій початок з богословських студій;
- соціальні, політичні, культурні особливості українського суспільства значною мірою визначені християнським світоглядом більшості українського народу;
- є потреба відновлення, збереження та розвитку вітчизняних наукових традицій у галузі теології.

На підставі викладеного можна зробити висновок про велике значення церковного права для правової системи України, про актуальність відродження традицій вітчизняної юридичної школи, що поєднують у системі юриспруденції світське і церковне право.

На сьогодні юридична складова в науці церковного права є основоположною і визначається, передусім, загальнотеоретичною юриспруденцією, в руслі якої наука церковного права і має розвиватись. Розвиток науки церковного права має як прикладне, так і наукове значення. Церковне право і врегульовані ним відносини є значущою складовою правової реальності, вивчення якої здатне збагатити як галузеві науки, так і загальнотеоретичну юриспруденцію.

Список використаної літератури:

1. Акчурина Н.В. Историческое направление в русском правоведении XIX века: Автореф. дисс... д-ра юрид. наук. – Саратов, 2000.- С. 19.
2. Ісаєвич Я.Д. Києво-Могилянський колегіум// Історія української культури. – Т.2. (<http://litopys.org.ua/istkult2/ikult238.htm>)
3. Мицько І. Острозька слов'яно-греко-латинська академія // Острозька давнина: Досл. і матеріали. - Львів, 1995. - С. 13-22.
4. Павлов А.С. Первоначальный славяно-русский Номоканон. – Казань: Университет, 1869.
5. Цыпин В.А. Курс церковного права: Учебное пособие. – Клин: «Христианская жизнь», 2004.- С 18.